

De hermelijnen revolutie

Over het Justitiecontract

Tom Balthazar

Advocaat, assistent Universiteit Gent

Het Toekomstcongres zal voor de SP vele relaties wijzigen. Met de markt zullen we geen vijandige relatie meer hebben, maar een LAT-relatie. Met de justitie is er tot nu toe een slechte relatie - die er in het najaar waarschijnlijk niet vrolijker op zal worden. Nochtans zien de opstellers van het Justitiecontract in het gerecht een onontbeerlijke bondgenoot voor het afdwingen van de regels van de solidaire samenleving. Voor de werking van dat gerecht worden in het contract een reeks hervormingsvoorstellen gelanceerd die samen neerkomen op een fluwelen revolutie in de wereld van het hermelijn.

Tussen ideologie en praktijk

Toen Norbert De Batselier in Gent de Koeltekst van het Toekomstcongres kwam voorstellen, maakte hij duidelijk dat dit congres wil breken met de traditie van ideologische congressen die het grondplan van het socialistisch paradijs bevatten, terwijl er de maandag nadien verdergeregeerd wordt in een stijl die daar mijlenver vanaf staat, en het ideologisch manifest enkel nog door zonderlingen gebruikt wordt als toetssteen. Als ik De Batselier die avond goed begrepen heb, is het de bedoeling dat de SP, mits voldoende politieke macht, tegen 2010 in staat zou moeten zijn om de tien contracten zo goed als volledig uit te voeren.

Het dichten van de kloof tussen ideologie en praktijk kan de geloofwaardigheid van een politieke beweging zeker versterken. Het kan er echter ook toe leiden dat van de mobiliserende kracht van de gezamenlijke toekomstdroom nog weinig overblijft. De partij die het regeerakkoord tot politiek manifest verheft, hoeft niet langer te

vreezen dat haar inconsequentie verweten wordt, maar ze mag ook niet meer verwachten dat er achter haar vlaggen nog van een betere wereld gedroomd wordt.

Het ogenblik van het Toekomstcongres maakt het de SP niet bepaald makkelijk dit gevaar te ontwijken. Een partij die na tien jaar regeren een reeks voorstellen zou lanceren waarover tot dan toe niet gerept werd, kan zich uiteraard verwachten aan het verwijt dat ze wel erg laat wakker wordt en de kiezer als een volleerde zandman opnieuw in slaap wil wiegen. Met dit dilemma heeft men bij het opstellen van het Justitiecontract op sommige momenten iets te goed rekening gehouden. Er wordt meer dan eens fier op de eigen borst geklopt en ik las enkele zelfvoldane zinnestelsels die wat vreemd aandoen in een contract voor de toekomst. Zo luidt het dat tijdens deze legislatuur "oude SP-eisen plots gerealiseerd werden" en dat "principes waarop de SP reeds jarenlang hamert" nu uitgevoerd zijn! Met alle respect voor de moed en de doordachte koppigheid waarmee sommige vrienden op het justitiedebat gewogen hebben, maar een toekomstcontract lijkt mij niet de plaats om de verdediging van het regeringsbeleid te voeren. In andere passages van het contract lijkt de rol van de SP in de regering dan weer tot grote voorzichtigheid te leiden. Over de hervorming van de politiediensten is het contract zéér beknopt: met een nogal overbodige trap tegen de wijd openstaande deur wordt duidelijk gemaakt dat "het politiedebat volop bezig is".

Dat neemt niet weg dat het contract een hele reeks voorstellen bevat die bij volledige uit-

voering een flinke aardschok zullen veroorzaken in een wereld waar schildpadden tot voor kort als snel evoluerende dieren konden beschouwd worden. Bovendien slaagt het contract erin duidelijk socialistische (of - volgens de regels van de *neuspeak* - radicaal sociaal-democratische) klemtonen te leggen in materies die vaak ten onrechte als ideologisch neutraal worden voorgesteld. Ik onderschrijf dus graag de krachtlijnen van dit goed uitgewerkte contract. Toch wil ik bij enkele onderdelen kritische bedenkingen formuleren.

Organisatie en structuur

Terecht wordt heel wat aandacht besteed aan de organisatie en de structuur van het gerecht. Het heeft inderdaad enkel zin het recht van de sterkste met wetten te doorbreken, als er ook een apparaat bestaat dat die wetten kan toepassen en afdwingen. Zowel voor de parketten als de rechtbanken worden schaalvergrotingen voorgesteld die mits goed management meer vrouwen en mannen op de juiste plaats moeten kunnen brengen en de personeelstekorten moeten opvangen op de plaatsen waar zij werkelijk nijpend zijn. Iedereen die de gerechtelijke wereld vanuit de praktijk kent, weet immers dat de werkdagen op sommige plaatsen reeds zeer vroeg in de namiddag eindigen, terwijl andere magistraten zelfs met nachtwerk de achterstand niet langer meester kunnen.

De integratie van alle rechtbanken in één arrondissementsrechtbank mag evenwel niet doen vergeten dat het in de complexe juridische werkelijkheid van vandaag vaak onontbeerlijk is zich in enkele materies te kunnen verdiepen en specialiseren. Het is merkwaardig dat er in het Justitiecontract voor milieuzaken krachtig gepleit wordt voor "gespecialiseerde rechters" en "goed opgeleide en gedocumenteerde milieusubstituten", terwijl andere magistraten klaarblijkelijk verondersteld worden te gaan blussen waar het smeult. Bij de concrete uitwerking van een dergelijk integratieproject moet de mogelijkheid tot specialisatie zeker behouden blijven binnen het volkomen gerechtvaardigd streven om alle ondersteunende en beherende diensten in één arrondissementsrechtbank onder te brengen.

Over het verlamme drama van de gerechtelijke achterstand blijft het contract vrij kort. Er wordt veel heil verwacht van de invoering van referendarissen die de magistraten zullen bijstaan bij het "tijdovend opzoekings- en redactiewerk". Dat is voor de SP het alternatief voor de "blinde kaderuitbreidingen" waar de partij zich terecht tegen verzet, als er niet eerst een grondige audit komt die aantoon waar en waarom er mensen tekort zijn.

Hoewel de figuur van de referendarissen op sommige niveaus zeker zinvol kan zijn, vraag ik mij af wat nu eigenlijk de meerwaarde is van de veralgemeende invoering van deze helpers van de rechters. Indien het om echte inhoudelijke assistenten gaat, zullen dat juristen moeten zijn waarvan de honorering toch moeilijk veel lager kan liggen dan van de vandaag niet echt overbetaalde magistraten. Op budgettair gebied kan dat weinig soelaas brengen. Als het de bedoeling is deze referendarissen ook in te zetten bij het "redactiewerk" van gerechtelijke beslissingen, dreigt bovendien het gevaar dat men het beslissingsproces minstens gedeeltelijk overdraagt aan personen die niet de selectieprocedure voor magistraten doorlopen hebben.

Eventueel zou het ambt van referendaris kunnen ingeschakeld worden in de opleiding tot magistraat. In het contract is daarover niets terug te vinden. Nochtans kunnen de buitenlandse voorbeelden van de magistratenscholen daarvoor inspiratie bieden. Een dergelijke vorm van bijzondere opleiding lijkt mij een onontbeerlijk sluitstuk van de nieuwe wijze van magistratenwerving, al moet het mogelijk blijven ook mensen met lange ervaring in een ander juridisch beroep een toegang tot de magistratuur te bieden.

Bij de bevordering van de mobiliteit en de flexibiliteit zou ook wat aandacht passen voor het indijken van de ongezone promotiedrift die thans onder magistraten heerst. Rechters in de rechtbanken van eerste aanleg trachten zo snel mogelijk door te stoten naar de gevoelig beter betaalde functies bij de hoven van beroep of ambliëren een benoeming als vrederechter of politierechter, omdat die aanmerkelijk beter vergoed worden. Daardoor verdwijnen de beste krachten dikwijls snel daar waar zij het hardst

nodig zijn.

Procedure

Op het gebied van de procedure lanceert het contract de uitstekende idee om de termijnen op een dwingende wijze te regelen bij de aanvang van het proces. Deze vrij eenvoudige hervorming kan een einde maken aan de zinloze opeenvolging van administratief belastende fixatie-aanvragen en zittingen waar weinig anders gedaan wordt dan twisten over de vaststelling van een nieuwe datum.

Over het brandend actuele thema van het proceduremisbruik blijft het contract vrij vaag. Er wordt er gepleit voor een "alomvattende regeling omtrent de zogenaamde nietigheden" die tot een "absoluut minimum" zouden moeten beperkt worden. Uiteraard moeten er dringend maatregelen genomen worden om proceduremisbruik te beperken. Toch moet een democratische partij de moed durven op te brengen om te verdedigen dat sommige procedureregelen essentieel zijn voor de bescherming van lang bevochten fundamentele rechten en vrijheden. Als men de procedure wil uitzuiveren, hoort men erg goed na te denken over alle gevolgen. De huiszoeking zonder toestemming die toegejuicht wordt als daarmee een lid van de hormonen-maffia geklist wordt, kan ook gebruikt worden door enkele volgelingen van Johan Demol die op zoek zijn naar ledenlijsten van een anti-racistische beweging. De schending van het beroepsgeheim, waar men vergoelijkend overheenstapt als daardoor weer een pedofiele priester aan het kruis genageld wordt, kan ook definitief het vertrouwen wegnemen van de exhibitionist die na jaren van schaamte en twijfel op zoek wil gaan naar hulp. De vrijheidsberoving zonder aanhoudingsbevel lijkt maar een formaliteit bij het inrekenen van een vrouwenhandelaar, maar kan de volgende dag ook gebruikt worden om een vliegend stakingspikket een tijdje buiten strijd te plaatsen. Het zijn eenvoudige - zij het waarschijnlijk licht demagogische - voorbeelden die aantonen dat voorzichtigheid gepast is en dat wel eens moed nodig kan zijn om ook in moeilijke omstandigheden de zin van essentiële procedureregelen te verdedigen.

Strafrecht

Op strafrechtelijk gebied wordt er gepleit voor een bevordering van alternatieve sancties, die "de voorkeur moeten krijgen op de gevangenisstraf". Deze optie - die ten onrechte gelijkgeschakeld wordt met een verregaand laxisme - valt wat mij betreft zeker toe te juichen. Maar het is een optie die enkel werkt als de nodige middelen worden uitgetrokken voor begeleiding en controle van de uitvoering van alternatieve sancties. Hoewel het justitiedebat al te vaak verengd wordt tot een debat over middelen en vele hervormingen in de justitie mogelijk zijn zonder belangrijke budgetverhogingen, kan men het stelsel van alternatieve sancties enkel verder uitbouwen als daar voldoende mensen voor ingezet worden. Dat de probatiediensten er thans niet meer toe in staat zijn de probanten afdoende te begeleiden én te controleren, is daar een afdoend bewijs van. Het is trouwens een van de redenen waarom magistraten terugdeinzen om er regelmatig gebruik van te maken.

Voor het vervolgingsbeleid wordt in het Justitiecontract terecht aangedrongen op meer aandacht voor vermogenscriminaliteit, milieuvervuiling en inbreuken op de sociale wetgeving. In dat verband zou het als signaal niet misstaan wat duidelijker stelling te kiezen tegen de depenaliseringspleidooien die men steeds vaker hoort weerklinken ten opzichte van sociaal en economisch strafrecht. Hoewel er inderdaad nood is aan een coördinatie en verheldering van het bijzonder strafrecht, blijft het wapen van het strafrecht noodzakelijk om effectief op te treden tegen sommige ontsporingen van de markt. Ook ten opzichte van de vakbeweging zou de SP er goed aan doen te laten horen dat het niet-betalen van het minimumloon of het stelselmatig negeren van veiligheidsvoorschriften ernstige zaken zijn, waarvoor werknemers ook in de toekomst een beroep zullen kunnen doen op inspectiediensten die desnoods strafrechtelijke vervolgingen kunnen uitlokken.

Over het jeugdsanctierecht is de werkgroep die dit contract voorbereidde duidelijk niet tot een consensus gekomen. In het kader van de ontvoogding van de jongeren pleiten sommigen zowaar voor de verlaging van de strafbare leef-

tijd tot 16 jaar. Dat zou dan wel moeten gepaard gaan met "garanties dat de rechters prioritair moeten opteren voor alternatieve straffen of gemeenschapsdienst voor jongeren". Dit lijkt ons een gevaarlijke en onnodige piste. Gevaarlijk omdat de kans erg groot is dat steeds meer jongeren toch in de gevangenis zullen terechtkomen en onnodig omdat een behoorlijk uitgewerkt jeugdsanctierecht ook snel en desnoods kordaat moet kunnen optreden tegen jongeren die ernstig leed berokkenen. In dit emotioneel debat is naïviteit niet op zijn plaats. Er moet erkend worden dat tieners ook verkrachten, afpersen en verwonden. De schokken die zij daardoor veroorzaken zijn niet minder erg dan het leed dat door volwassen daders wordt aangericht. Dat de gevolgen dezelfde zijn is in een modern, humaan strafrecht nochtans geen voldoende reden om dezelfde sancties aan te wenden. Van jongeren kan nu eenmaal aanvaard worden dat hun beïnvloedbaarheid groter is en hun impulscontrole kleiner. Dat is ook de reden waarom kan gehoopt worden dat bijzondere maatregelen toch nog enig effect zullen hebben. Indien nodig kan daarbij ook naar vrijheidsberoving gegrepen worden, zonder dat men daarom in een populistisch signaal de strafbare leeftijd moet verlagen.

Burgerlijk recht

In de sector van het burgerlijk recht vindt men een ambitieuze passus over de samenlevingscontracten, die zelfs "onderhoudsgeld" zouden moeten voorzien "voor de behoeftige partij na het beëindigen van de relatie". Of het nu echt noodzakelijk is het samenleven uit te bouwen tot een huwelijk zonder die naam, durf ik sterk te betwijfelen. In elk geval mag een dergelijke regeling niet opgedrongen worden aan alle samenwonenden. Hun keuze om niet te huwen is dikwijls net bepaald door de wens om het aantal langdurige verbintenissen te beperken. Voor wie dat risico niet wenst te nemen, blijft het huwelijk de (tijdelijke) zekerheid.

Voor de echtscheidingswetgeving wordt de oude eis voor de afschaffing van de schuldvraag nog eens herhaald. De onderhoudsuitkering, zo stelt het contract, "moet toegekend worden op basis van de sociaal-economische draagkracht

van elke partner en moet in beginsel beperkt zijn in de tijd". Het afschaffen van de schuldvraag is uiteraard de noodzakelijke weg om een einde te maken aan de mensonterende en negentiende-eeuwse getuigenverhoren waarbij rechters zich ook vandaag nog gedurende uren moeten onledig houden met het onderzoeken van de vuile was die soms met volle manden naar de rechtbank gebracht wordt. Toch vrees ik dat bij een zeer brede groep van de bevolking verzet zal rijzen tegen de mogelijkheid om een gewezen echtgenoot ertoe te verplichten een onderhoudsuitkering te betalen, zelfs in omstandigheden waarin volgens de gangbare moraal het falen van het huwelijk aan de andere echtgenoot moet toegeschreven worden. Onderhoudsgeld betalen aan een gewezen echtgenoot die het schip verlaten heeft voor een andere partner druist in tegen primaire rechtvaardigheidsgevoelens waaraan wetgeving weinig kan veranderen. Ik vrees dan ook dat het volledig afschaffen van de schuldvraag enkel kan als er bijkomende rechten voorzien worden in de reeds overbevraagde sociale zekerheid.

Rechtsbijstand

Het contract besteedt terecht erg veel aandacht aan de bevordering van de toegankelijkheid van het gerecht en lanceert daarbij enkele voorstellen die bij notarissen en gerechtsdeurwaarders tot behoorlijk wat nervositeit en irritatie zullen leiden. Ook ten opzichte van de advocatuur worden enkele voorstellen geformuleerd die gegarandeerd tot een golf van protest zullen leiden. De eerstelijnsrechtshulp wordt in het voorstel onttrokken aan de advocatuur en op het vlak van de vertegenwoordiging bij procedures worden nieuwe uitzonderingen op het pleitmonopolie voorgesteld. De advocatuur zal in dit debat moeten erkennen dat er ondanks haar medewerking aan het pro deo-systeem vandaag nog zeer ernstige problemen van toegankelijkheid blijven bestaan, waarvoor zij als beroepsgroep gedeeltelijk zelf verantwoordelijk is en waarvoor een vrij beroep dat per prestatie gehonoreerd wordt bovendien geen volledige oplossing kan bieden.

Los van alle misplaatst corporatisme wil ik

enkele bedenkingen formuleren bij de twee meest in het oog springende hervormingsvoorstellen. Voor de eerstelijnsrechtshulp wordt alle heil verwacht van de uitbouw van een geprofessionaliseerd net van sociale rechtshulpconsulenten, "in te bedden in bestaande structuren", zoals de OCMW's. In grotere steden kan dat waarschijnlijk op een vrij eenvoudige manier uitgebouwd worden, maar in kleinere gemeenten lijkt het toch zo goed als onmogelijk om een net van vlot toegankelijke, regelmatig aanwezige en voldoende bijgeschoolde en gespecialiseerde consulenten ter beschikking te stellen. Samenwerking met de advocatuur kan daarbij een oplossing bieden en mag geen taboe zijn, al zal ook de advocatuur enkele taboes moeten laten sneuvelen als zij in een dergelijk systeem een rol wil spelen.

Op het vlak van de vertegenwoordiging bij procedures wil men ook aan vertegenwoordigers van huurdersbonden en consumentenorganisa-

ties de mogelijkheid geven om hun leden te verdedigen. Daar bestaan goede argumenten voor, maar men mag niet vergeten dat het vertegenwoordigen van burgers in een procedure een delicate en niet zo eenvoudige zaak is waarbij misbruiken niet uitgesloten zijn (en onder advocaten overigens voorkomen). Het uitbreiden van het aantal personen die voor de rechtbanken namens anderen mogen optreden veronderstelt dan ook minstens het uitwerken van een statuut dat ernstige waarborgen biedt inzake bekwaamheid, opleiding, respect voor het beroepsgeheim en onafhankelijkheid ten opzichte van de opdrachtgever (die vaak niet dezelfde zal zijn als de persoon die men vertegenwoordigt!). Er zal dus nood zijn aan een deontologie van de volmachtdrager, die niet identiek hoeft te zijn aan de beroepsregels van de advocatuur, maar waar sommige elementen toch zeer nuttige inspiratie kunnen bieden.